

AZİZ NESİN'İN “ZÜBÜK” YAPITINDA KURMACA KARAKTERLER VE GERÇEKLİK İLİŞKİSİ

Araştırma Sorusu: Aziz Nesin, “Zübük” adlı romanında karakter yaratırken hangi sosyal gerçekleri eleştirmiş ve bunları kurguya nasıl aktarmıştır?

Ders: Türkçe A, Category 1

Sözcük Sayısı: 4075

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	3
II. “ZÜBÜK” ROMANINDAKİ KARAKTERLERİN YARATILMASINDA ETKİLİ OLAN KOŞULLAR	4
II.I. CEHALET.....	6
II.II. DİN	11
II.III. SİYASET	13
III. SONUÇ.....	15
IV. KAYNAKÇA.....	17

I. GİRİŞ

Eğitilmeyen; tarihini, kültürünü, milli kimliğini benimseyemeyen; aidiyet kavramından uzak, ötelenmiş topluluklar çağın gerisinde kalmaya mahkumdur. Cehaletin hüküm sürdüğü belirli coğrafyalarda insanlar kontrol edilmeye boyun eğmekte ve herhangi bir başkaldırı veya değişimi benimseyecek seviyeye ulaşamamaktadır. Aziz Nesin “Zübük” adlı romanında Türkiye’nin çok partili döneme geçişi ve bu esnada şehirlerden uzak olan kırsal yerleşim yerlerinin durumu yansıtılmaktadır. Ana karakter Zübük üzerinden dönem eleştirisi yapılmış, kişilerin zayıf yönleri ve düzenin aksayan özellikleri mizah yoluyla kurguya aktarılmıştır.

Çalışmada, yazarın karakter yaratırken ele aldığı sosyal gerçekler irdelenmiştir. Bunlardan ilki olan eğitimsizlik halkın en önemli özelliğidir ve diğer iki özellik olan yanlış din algısı ve siyasete bakış açısının da temelini oluşturmaktadır. Toplumun bu yapısı Zübük karakteriyle karşıtlık oluşturmakta ve romanın çatışmasını meydana getirmektedir. Kasabanın fiziksel koşulları bireylerin kaliteli bir eğitim hayatı geçirmesine olanak tanımamaktadır. Zübük karakterini halktan farklı kılan özelliği, cahilliğin farkında olması ve bu cahilliği kullanarak kendisi için pek çok yeni yol açabilmesidir. Kişilerin oluşturduğu bu çeşitlilik yazarın farklı anlatıcılar kullanmasıyla birleşince birden çok bakış açısıyla karakterleri inceleme imkanı sunmuştur. Bu konunun seçilmesinde yazarın bu tercihinin yanı sıra yapıtın bütününde günümüzde de geçerli olan sorunların işlenmesi etkili olmuştur.

Aziz Nesin, yurt gezilerinden esinlenerek oluşturduğu yapıtında kurmaca karakterleri toplumcu gerçekçi kimliğiyle ele almıştır. Yazarın toplumu değiştirme çabasının bir örneği olan “Zübük” romanında insanların bilinçlendirilmesini mizah aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Çünkü Nesin, sanatı var olan gerçekliği olmasını gerekene dönüştürme savaşı olarak görmektedir.¹ Mizahı toplumu dönüştürmek için bir yol olarak kullanan yazarın bu “güldürürken düşündürme” özelliği de karakterlerin ve sosyal yapının incelenmesinde çok yönlü düşünme olanağı sağlamıştır.

¹ Konur Ertop, “Ölümsüzleşen Gülmece Ustası İçin AZİZ NESİN’LİK...”, Varlık, Ağustos, 1995, S: 1055, s. 35.

II. “ZÜBÜK” ROMANINDAKİ KARAKTERLERİN YARATILMASINDA ETKİLİ OLAN KOŞULLAR

Aziz Nesin’in “Zübük” adlı romanı, zaman olarak Türkiye’nin çok partili döneme geçişine rastlamaktadır. Eserdeki olaylar Türkiye-İran transit yolu üzerinde bir doğu kasabasında geçmektedir. Yazar uzamı net bir biçimde ifade etmese de yapıtta yer verilen detaylardan yola çıkılarak olayların Türkiye’nin doğu taraflarında bir kırsal bölgede kurgulandığı tahminine varmak mümkündür. Çok partili hayata uygulamada ilk tam anlamıyla geçilmiş ve bunun yansımaları ülkenin doğusunda da hissedilmektedir.²

Aziz Nesin kurguyu oluştururken gezilerinde gördüğü insan figürlerini ve kırsal kesimdeki yaşantıdan esinlenerek yakın dönem Türk tarihinin siyasi ve ekonomik yapısına ışık tutmuştur. “*Bu romanın tasarısındaki tip Zübükzade İbraam Bey öne geçti. Yani benim uzun mizah hikayelerindeki tutumum değişti. Bir ana düşünce eksenine sıralanmış gülünç olaylar zinciri yerine bu sefer Zübükzade İbraam Bey diye bir karakter almış oldum.*” (Nesin, 268) Dönemin coğrafyasında, özellikle doğu bölgelerinde bir otorite boşluğu söz konusudur.³ Yapıtta yer alan kesitlerin temel çıkış noktası da bu otorite boşluğunun yarattığı gündelik sorunlardır. Bu gündelik sorunların bir bölümü bürokratik kökenli olmasına rağmen çözülememektedir. Eğitimsiz yerli halk, sorunlar çözülemedikçe ve devlet daireleri ile irtibat kuramadıkça yerel figürler güç kazanmakta ve bu süreç rüşvet ile yolsuzluk gibi olguların çözüm yolu olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Bu algı, İbraam Bey’in çıkarı uğruna başvurduğu sözde “insan kayırma veya rüşvet” yollarının halk tarafından sıklıkla tercih edilmesine yol açmaktadır. Göze çarpan bu durumun romandaki yansımaları incelendiğinde Zübükzade ile Sabri Ağa arasındaki diyaloglar dikkat çekmektedir: “*Bu işin ucunda para dönerse olur. Vergini verme, rüşvetini ver; bu zaman böyle bir zaman. Ben size*

² “Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı sonunda ümitler vaat eden dünyanın Türkiye parçasında iktidar oldu. Ülkenin bin yıllık yapısı değişiyordu. (...) Bu ilk bakışta hiç de hoş bir görünüm değildi.” (Ortaylı, 113).

³ “Tahsildar ve jandarma köye uğramıyordu. Yavaş yavaş vergiler kaldırıldı, yol vergisi ve angarya da çoktan ortadan kalkmıştı.” (Ortaylı, 113).

acıdım. Ankara'da tanıdığım çok.” “Sağa sola para yedireceğiz. Başka türlü olmaz.” (Nesin, 20) Bu alıntı, Zübükzade'nin sözde devlet bağlantılarını temel dayanak olarak kullanıp insanların hukuki veya mali işlemlerinde bir aracı pozisyonunda rüşvet karşılığı iş yaptığını gösterdiği gibi “rüşvet ile iş görme” anlayışının toplum tarafından temel çözüm yolu olarak benimsendiğini de gözler önüne sermektedir. Bunun yapıttaki etkileri incelendiğinde Zübükzade'nin halk arasında yarattığı bu yanlış algıyla aslında sadece kendisinin kesesini doldurduğu görülmektedir. Belirtilen sorunsal bir başka bakış açısı üzerinden incelendiğinde ise o dönem koşulları altında devletin kırsal bölgelerdeki aktifliğini büyük şehirler ile kıyaslamak mümkündür. Sina Akşin'in de ifade ettiği üzere, Demokrat Parti (DP) hükümetinin olumsuz yönlerinden birisi *“halkevleri ve köy enstitülerinin kapatılmasında göze çarpan bir kültür yıkıcılığı”* (260) olmuştur. Devlet; köyü ve köylüyü, kırsaldaki yaşamı dışlamaya başlamıştır. İnsanlar yalnız kalmış, karşılarında DP'nin ilk zamanlarında bulabildikleri muhatapları bulamamaları onları izole etmiştir. Bu noktadan yola çıkıldığında Zübükzade'nin mevcut sorundan istifade ederek mi insanları dolandırdığı, yoksa gerçek olmayan bir sorunun halkın cahilliğinden faydalanarak mı insanları kontrol ettiği ikilemi sorgulanmaya açık bir durum olarak yapıttaki yerini korumaktadır. Fakat tarih kaynakları göz önünde bulundurulduğunda; iki durumun da kısmen birbirini tamamladığı anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak yeni atanan kaymakamı ağırlamak adına köyde yapılan hazırlıklarda eskimiş, korunmamış, bozulmuş tören ekipmanları dikkat çekmektedir. Cumhuriyet'in 10. yılından kalma tören ekipmanları; sığırcılardan tarafından kemirilmiş, bir ahırda çürümeye yüz tutmuştur. Yaklaşık otuz yıllık bir süre zarfında hiç tören yapılmaya ihtiyaç duyulmaması, dekora özen gösterilmemesi; o bölgede millî farkındalığın oluşmadığını gösterdiği gibi kaymakam gibi üst düzey bir devlet personelinin cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ilk kez kasabayı ziyaret etmesi de devlet denetiminin bu bölgedeki ilgisizliğini vurgulamaktadır.

Aziz Nesin'in karakterleri ve olay örgüsünü kurgularken gerçekleştirdiği memleket gezilerinden esinlendiğini söylemek mümkündür.⁴ Yazarın “Yurt Gezileri” adlı gezi yazılarını topladığı kitap bu

⁴ Hasdedeoğlu, M. Onur. "Türk Edebiyatından İki Dejenere Tip: Efruz Bey ve Zübük Karşılaştırmalı Bir İnceleme." Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 13.29 (2020): 386-403.

varsayımına örnek niteliği taşımaktadır. Bununla beraber Zübük romanınının 38. baskısında “Zübük romanına esin kaynağı olan gezinin yazıları bu kitapta!” başlığı altında “Yurt Gezileri” adlı yapıtın tanıtımı bulunmaktadır. Bu kitapta kurgulanan karakterler üzerinden dikkat çekilen bir başka izlek, aydın-halk çatışmasıdır. Bu çatışma, atanan bir öğretmenin perspektifi üzerinden eleştirilmektedir. Bu eleştirel bakış açısının yazarın düşüncelerini yansıttığını söylemek mümkündür. Türkiye’nin küçük bir resminin çizildiği bu eserde karakterlerin zıt yönleri üzerinden dönem koşulları mizahi bir dille yansıtılmıştır. Nesin’in kendi sözleri ile bu kurgu şöyle ifade edilmektedir: “*Bunları yazarken ilkin düşünce geliyor. Söylemek istediğim sözü, o sözdeki düşünceye uygun art arda gülünç olaylarla anlatıyorum.*” (Nesin, 267) Aziz Nesin’in Zübük adlı yapıtı değerlendirildiği zaman, karakterlerin yansıtılmasında etkili olan koşulların dönem Türkiye’sinin ekonomik ve siyasi ortamından esinlenildiği görülmektedir. “*Ekonomik planda başarısız DP iktidarı, oy avlamak için türlü yollara girmişti. Bunlardan biri de ilçeleri vilayet yapmak vaadiydi. İlçe bile olmaması gerekli küçücük, verimsiz, az nüfuslu, bakımsız, yoksul yerlere vilayet yapacağız deniyordu. Vilayet olmayı bir çıkar yolu sananlar da inanıyordu.*” (Nesin, 267) Yazarın kurgusuyla zenginleştirilen bu dönem eleştirisi, çok yönlü bir bakış açısı sunmaktadır.

III.1. CEHALET

Romanın temel olarak eleştirdiği olgulardan biri kırsal kesimde yaşayan toplumun temel karakter özelliğinin cahil oluşudur. Aziz Nesin, çoklu anlatıcı bakış açısından toplum eleştirisi yaparak insanların çevrelerinde olup biten olayları algılama konusundaki yetersizliğine dikkat çekmektedir. Cehalet, kasaba halkı ile özdeşleştirilerek bu figürler üzerinden süreklilik arz eden bir olgu olarak okurun karşısına çıkmaktadır. “*Bu herifte bu zihin, bizlerde de bu avanaklık varken herif istese bizim bura insanını yediden yetmişe önüne katar da davar diye güder.*” (Nesin, 78) Yapıtta gerçekleşen olaylara halkı oluşturan bireylerden farklı bir bakış açısı da sunmak isteyen Aziz Nesin, bu noktada Almanca öğretmenin in incelemelerini ve görüşlerine yer vermiştir. Tahsilini büyük şehirde tamamlayıp şehir yaşantısına alışmış bir figür olarak kurgulanan Almanca öğretmeni modern yaşamın romandaki simgesidir. Almanca

öğretmeninin kişisel mektupları aracılığıyla arkadaşına dert yandığı temel sorun halkın içine işlemiş ve hastalık gibi yayılan cehalet kavramıdır. *“Bu zübükler her yerde var, biz zübükler her nerde varsak onlar da orda... Zübük İbrahim paramı alıp beni kandırdığı için böyle söylemiyorum. Ama böyle düşünebilmem için benim de aldatılmam gerekiyordu. Nasıl aldandığımı kimseye söylemedim. Aslında aldatmak isteyen bendim. Zübükler işte bu duygumuzdan yararlanıp bizi kandırıyor.”* (Nesin, 264) Yapıttaki karakter kadrosuna bakıldığında halkın aydın kesimini simgeleyen Almanca öğretmeninin Aziz Nesin’in eleştirel ve mizahi bakış açısını temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Yapıtta yer alan tüm olayların temelinde cahillik yer almaktadır ve bu olaylarda göze çarpan aldatılmışlık ile kandırılmışlık duygularının pişmanlıkla anlatılması, halkın yaşadığı olaylardan ders çıkarmadığını göstermektedir. Halkın cahillik içine hapsolmuşluğu, kasabalıların Zübükzade İbraam Bey ile ilişkileri aracılığıyla ifade edilmektedir. Yazar, kasaba halkından çeşitli figürlerin birinci ağızdan paylaştıkları deneyimleri aracılığıyla cehaletin bütün figürlerde ortak bir karakter özelliği olduğunu yansıtmaktadır. Cehalet burada çok önemli bir izlektir, zira halkın cehaleti öyle bir boyuta ulaşmıştır ki cahillikleri, bütün bireylerin zaafi haline gelmiştir. *“Eğri oturalım doğru konuşalım; bu bizim insanlarımızın hepsinin aklını toplasan bir şu Zübükzade alçağının aklının ucu olmaz.”* (Nesin, 70) Zübükzade İbraam Bey, içinden çıktığı bu kasaba halkının ortak zaafını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek halkı çeşitli şekillerde dolandırmaktadır. Her ne kadar halk zaman zaman dolandırıldığını fark ediyor olsa da sürekli başa dönmekte ve herhangi bir işleri olduğunda yardım edeceğine inanarak tekrar çözümü Zübük’te aramaktadır. *“Aman hemşeriler, biz hep dolandırılmamış mıyız? Yahu bizde hiç mi akıl kalmamış? Cenabı Allah bizim ferasetimizi hep mi başımızdan aldı? Biz bu zibidi Zübük ’ün ne namussuz ne vicdansız olduğunu bilmez miyiz de bu düzenbaza gene para kaptırırız? Vah yandım ben, vah..”* (Nesin, 25) Yapıtın başında verilen bu alıntıda da ifade edildiği üzere halkın sürekli dolandırıldığı ve yalanlarla çevrelendiği, buna rağmen bu döngüden kurtulmayı başaramadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Halkın cahilliğinin nedenleri sorgulandığında, ilçedeki eğitim yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu yetersizlik, hem akademik anlamda hem de genel kültür anlamında kapsamlı bir sorundur. İlçede

öğrenciler, ortaokul bittikten sonra bürokratik engeller ve bölgenin gelişmemişliği nedeniyle lise öğretimine devam edememektedir. İlçede öğretimi verilen tek yabancı dil Almancadır. Yazarın karakter kurgusunda özellikle bir Almanca öğretmenini tercih etmesinin sebebi, eleştirel nitelikteki günlük yazılarındaki fikirlerin filizlenmesine olanak sağlayan, karakterin büyüdüğü sosyoekonomik koşullara dikkat çekmektir. Aksi takdirde kasaba insanından farklı bir düşünce yapısına sahip bu figürün fikirlerinin temelini anlamak okuyucuyu zora sokacaktır. *“Bu ilçenin bağlı olduğu lisede Almanca öğretmeni yok burdaki orta okulu bitiren çocuklar liselere devam edemiyorlar. Almanca öğretimi yapan lise nerde varsa – ki pek az ve pek uzak – oraya gitmek zorundalar. Aslında hepsi laf... Ne burda Almanca öğrenen var, ne başka lisede.”* (Nesin, 155) Alıntılanan bu bölümde eğitim yetersizliğinin kaynağına ışık tutulmaktadır. Sistemdeki aksaklıklar sebebiyle kasabadaki öğrenciler öğretim faaliyetlerinden tam anlamıyla faydalanamamakta, “sosyal devlet” olgusu yeterince yaygınlaşmadığı için bu soruna bir çözüm üretilememektedir. Kasaba halkının bütün bireyleri; kısır döngü haline gelmiş cahilliğin içerisine hapsolmuşlardır, kimse bu döngüyü kıramamaktadır. Bununla beraber yapıtın ilerleyen kısımlarında toplumun tembel, pasif, az düşünen ve az sorgulayan sosyal yapısının Almanca öğretmenini de tesiri altına aldığı gözlemlenmektedir. Zamanla ilçe insanların yaşam tarzına alışan, alkol tüketen, sabahtan akşama kadar verimsiz şekilde gününü geçiren karakterin düştüğü durumda hissettiği çaresizlik, bambaşka bir bilinmeze de ışık tutmaktadır. Yazar bu karakter üzerinden değişen yaşam koşullarıyla beraber zamanla yok olmaya yüz tutmuş modern, idealist, çalışkan toplum modeline dikkat çekmektedir. *“İçimde bir eziklik var, anlatılamaz... Kasabaya serpilen ölü toprağı benim de üzerime yağmaya başladı. (...) Bir uyusukluk var bende, nasıl anlatayım...”* (Nesin, 155) İlçe halkının zamanla “zübükleşmesi”, birbirinden etkilenerek süregelen anlamsız kasaba yaşantısına kendilerini kaptırması bir toplum eleştirisidir ve idealleri doğrultusunda ülkenin öbür ucuna vazifeye giden bir öğretmenin bile çevresinden etkilenerek zamanla sürüye katılması cahilliğin ve tembelliğin ne kadar bulaşıcı olabileceğine dair somut bir örnektir.

Amin Maalouf’un “Uygurlıkların Batışı” yapıtında yer alan bir denemesinde yer verdiği *“İletişim kurma ve hoş gitme arzusuyla, taklitçilik, boyun eğme veya cahillik yüzünden, özel alanımızı istila ettiriyoruz.”*

sözyle bahsedilen istismarın, yapıtta Zübükzade İbraam Bey'in kasaba halkına karşı tutumu ile özdeşleştiği görülmektedir. Halkın eğitimsizliği ve yetersiz devlet müdahalesinin doğurduğu cahilliğin yanlış insanlar tarafından yol açacağı toplumsal manipülasyonların eleştirisi, Zübükzade karakteri üzerinden verilmiştir. Yapıtta vurgulanan temel sorun cehaletin kötüye kullanılması olmasına rağmen yapıtın bütünü incelendiğinde yazarın bu sömürünün sonuçlarına değindiği kadar halkın kandırılma sürecine de yer vermiştir. Romanın sarkastik anlatımının temelini Zübükzade'nin çevresindekileri kandırma uğruna söylediği yalanlar ve kurguladığı senaryolar oluşturmaktadır. Bu senaryoların birbirine çok benzemesi, halkın pişmanlıklarını toplu olarak dile getirip bir başka zaman tekrar aynı hataya sarılıp Zübükzade'nin yardımını alması, toplumun içinde bulunduğu kısır döngüden cehaleti yenmeden çıkamayacağı mesajını okuyucuya sunmaktadır. Bu doğrultuda Zübük gibi karakterlerin toplumda kendilerine bir yer edinmelerinin cehaletin yarattığı bir sonuç olarak yapıtta yerini bulduğu görülmektedir. Belirtilen sömürü sorunun nedenlerinin dışında nasıl olduğu konusunda da okuyucuyu kayıtsız bırakmayan yazar, Zübükzade'yi tamamen yan figürlerin ağzından tanıtmayı tercih etmiştir. Yazar figürün iç düşüncelerini ve bakış açısını vermek yerine halk üzerinde bıraktığı izlenimlerden yola çıkarak figürü kurgulamıştır. Birçok kasabalının ağzından anlatılan hikayelerde Zübükzade'nin dolandırıcı, yalancı, kurnaz, zeki ve kötü niyetli davranışları yansıtılmış ve halkın içinde bulunduğu durumun farkında olmasına rağmen elle tutulabilecek bir başkaldırı göstermekte başarısız ve istikrarsız olduğu gösterilmiştir. *“Gavur, kibleye dönmekle Müslüman olmaz. Kim bilir böyle pusuda canavar gibi pusmuş dururken gene ne namussuzluklar kuruyordur. Ama bu sefer yutacak değiliz.”* (Nesin, 253) Bu noktada dikkat çeken unsur, Zübükzade'nin her seferinde halkın kendisine karşı aldığı olumsuz tavrı tersine çevirecek derecede bir kıvrak zekaya ve yalan söyleme becerisine sahip olmasıdır. *“Zübük İbrahim bu ilçeyi vilayet yaptıracaktı. (...) Şimdi hepsi Zübük'ün etrafında birleşti. Neredeyse ona tapacaklar.”* (Nesin, 263) alıntısında da görüldüğü üzere halk yaşananlara rağmen tekrar bir vaat üzerine Zübük'ün dolandırıcı olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Nesin, kurgudan bahsederken bu durumun gerçek hayattaki sürecini şöyle ifade etmiştir:

“Burda madrabaz bir politikacı muhalifleri susturmak için birçok yerde olduğu gibi vilayetlik istiyoruz parolasını atmıştı. Halk buna inanmış, bağlanmış ve iktidarın burasını vilayet yapacağı umuduyla muhalifler sesini çıkarmaz olmuşlardı. Bu madrabaz politikacı tipi de gezide gördüğüm biriydi. Onun hakkında pek çok gülünç olay dinlemiştim.” (Nesin, 267)

Zübükzade, yalanlarının eninde sonunda açığa çıkacağını bilse de uydurduğu bahaneler ve yaratıcılığı sayesinde her seferinde içinde bulunduğu tartışmayı kendi lehine çevirmeyi başarmış, insanların tekrardan güvenini kazanmıştır. Bu duruma örnek olarak üç kasabalının Zübükzade’yi öldürme planlarının beklenmeyen bir şekilde sonuçlanması verilebilir. Zübükzade’nin evine onu öldürmeye gelen üç kişiyi “arka odada Jandarma Komutanın olduğu” yalanıyla oyalaması, onun halkı kandırmak için kolaylıkla yalan söyleyebildiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra karşısındakileri buna inandırıp onların saygısını kazandıktan sonra üstüne bir de paralarını alması, yazarın “cahil bir toplumda yalanların ne kadar etkili bir silah olduğu” gerçeğine olan eleştirisini göstermektedir. Ayrıca yapıtta dikkat çeken bir diğer unsur, Zübükzade’nin kişilik özelliklerinin babası ile benzerlik göstermesidir. Sadece gur bir bıyık ve yürüyüş ile çevresindekiler üzerinde hayranlık uyandırıp efe olduğunu iddia ederek kasabada kendine sıfırdan bir yuva ve statü edinmiştir. *“Namını duyan, destanını işiten, aman efe diye her bir ihtiyacını ayağına koşturuyor.” (Nesin, 145)* Oysaki Zübük’ün babası yansıttığının aksine Zübük gibi bir dolandırıcıdır. *“Hem bunun adı da Kara Yusuf değil Gavur Ali’dir. Bu herif eşkıyanın en gözü dönmüşü ve de Milli Mücadele’de düşmanla işbirliği ve elbirliği yaptığından sonradan kaçarken sırtından vurulup ibret olsun diye ölüsü meydanda üç gün asılı durmuş bir namussuzdur.” (Nesin, 153)* Bunun yanı sıra yazarın Zübükzade’nin bakış açısını yapıtın hiçbir bölümünde belirtmemiş olması, yaşanan olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisini yalnızca kasaba halkının bakış açısından kurmaya yöneltmektedir. Bu durum yapıtta hâkim olan kahraman bakış açısının yazarın vermeye çalıştığı mesajın örtülü ve yoruma açık kalmasına sebep olmaktadır. Bununla beraber olay örgüsünde halk tarafından yakınılan mağduriyetlerin adeta bir tekrar niteliğinde sıkça yapıtta yer bulması, bir bakıma sarkastik bir anlatımın yazarın vermeye çalıştığı kapalı iletiye açıklık getirdiğini göstermektedir. *“Gene bizi oyuna getirecekler. Allah vere de*

kanmasak...” (Nesin, 263) Tüm bunlardan yola çıkarak yapıtta devletin mi Zübükzade'nin mi hatalı olduğu sorusunun cevabının halk olduğunu ve tüm olan bitenlere göz yuman halkın aslında sorunun gövdesinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

II.II. DİN

Karl Marx'ın “*Din halkın afyonudur.*” sözü, dinin kitleleri uyuşturup yönlendirmek amacıyla kullanıldığını öne sürmektedir. Tarih boyunca din sömürüsü insanları etkilemek ve siyaseti şekillendirmek amacıyla kullanılan bir araç olarak görev yapmıştır. İnsanların manevi duygularına hitap etmeyi amaçlayan pek çok siyasetçi dini etkin bir öge olarak görmüştür. “Zübük” romanında din, kırsal kesimde insanları yönetmek ve güç kazanmak için kullanılan en önemli motiftir. Halk eğitimsiz olmasına rağmen eğitimsizliği bir sorun olarak görmemekte, fakat din konusunda keskin kalıplar benimsemektedir. Din konusunda kendisini tamamen adamayan bir kişi halk için adeta düşman yerine konmaktadır. Zübükzade İbraam Efendi, din konusunun halk arasında ne kadar önemli olduğunu fark etmiş ve insanlara bu manevi yönleri üzerinden yaklaşmıştır. Söz konusu din olunca halkı oluşturan bireylerin her birine istediği her şeyi yaptırabileceğini fark eden Zübük, çıkarları doğrultusunda bireylerin haklarını sömürerek lider olmuştur.

Yapıtta yazarın kurguladığı toplum modeli cahil ve bilinçsiz olarak yansıtılmaktadır. Eğitimin, medeniyetin, devlet otoritesinin ve maddi imkanların yokluğunda kendi haline bırakılmış kasaba halkının bu koşullar altında aldatılmaya meyilli hale geldiği, din aracılığıyla tek bir çatı altında kolayca toplanabildikleri ve dinin sözde buyruklarını dile getiren insanların kolayca kontrolü altına girebildikleri görülmektedir. Buradan yola çıkarak cahil toplumların sorgulamaktan kaçınması sebebiyle dinin daha fazla etkisi altında kaldıkları görülmektedir. Cahilliğin yanı sıra terk edilmiş, ötelenmiş bir coğrafyada bulunan halk, aidiyet kavramını dinde aramaktadır. Bir bireyin sahip olabileceği pek çok kimlik mevcuttur, “Zübük” romanındaki karakterler için birincil derecede önemli olan İslam dinine mensup

olmaktır. Bireyler maddi açıdan incelendikleri zaman dışlanmış bir topluluğu oluşturmaktadırlar ve bu dışlanmışlık duygusunu dindirmek için bağlanabilecekleri manevi güçlere ihtiyaç duymaktadırlar.

“Zübük” romanında din halk için bir insanın iyi ya da kötü olduğunun sembolüdür. *“Başka zaman olsa cuma namazına gelmediği için, ‘ulan dinsiz, namaz niyaz bilmezsin, mübarek memleketin uğurunu kaçırdın...’ diye çıkıştırdım.”* (Nesin, 81) alıntısında da ifade edildiği üzere cuma namazına gitmek insanlar için önemli bir koşuldur. Yapıtta dinin yeri sorgulandığında her ne kadar halkın zayıf noktası olduğu düşünülse de söz konusu para olunca halkın dini arka plana atmakta herhangi bir mahsur görmediği sonucuna varılmaktadır. İkinci bir cami yaptırılmasını içtenlikle dile getiren halk inşaatı için para toplama kısmına gelindiğinde elini cebine hiç atmamıştır. *“Yahu kutulara bakıyoruz, dolu. İki adam zor taşıyor. Bir de açıyoruz ki, içinde paradan gayrı her şey mevcut, yalnız para yok... Herkes gönlünden ne koparsa atmış, kutuyu doldurmuş ve Kâbe yeşili boyalı kutumuzu çöp kutusuna döndürmüş...”* (Nesin, 215) Bağış kutuları iki haftada bir belediyeye dolu getirilmesine rağmen kutular açıldığında içinden para değil, bin bir çeşit çöp çıkmakta ve bu nedenle cami inşası için hiç para toplanılmamaktadır. Din konusu halkın en önemli kimliği olarak benimsenmesine karşın iş paraya gelince para dinin önüne geçmekte, halk din konusunda kendisiyle çelişmektedir.

İnsanların zayıf noktalarını kendine bir geçim kapısı olarak edinen Zübükzade, insani duyguları din aracılığıyla sömürmektedir. Halkın inancını kimi zaman kendi can güvenliğini sağlamak kimi zaman da toplumda üst düzey bir statüye sahip olmak için kullanmıştır. Muhtarlık seçimlerinde Avukat Burhan Bey ile aralarındaki rekabette kazanan “din” olmuştur. Seçim vaatleri söz konusu olduğu zaman Avukat Burhan Bey halkın eğitimsizliğinden dem vurmuş, kasabaya okul yaptırmak istemiştir. Zübükzade ise demokratik bir ortamda Avukat Burhan Bey’in kendisini ifade etmesine izin verircesine konuşmasını desteklemiş, halkın tepkisini çekmesine ortam hazırlamıştır. Kendisi ise halkın zayıf noktasını kullanmış, cami yaptıрма isteği ile bireylerin gönüllerini fethetmiştir. *“Bizim başımıza her ne kötülük gelmişse bilgisizlikten gelmiştir. (...) Kasabamızda cami yok mu? Cemaat dolup taşıyor da camimiz almıyor mu? (...) Okul yaptıralım.”* (Nesin, 191) Burhan Bey, eğitilmiş bir birey olarak ülkenin aydın kesimini temsil

etmektedir. Sahip olduğu bu kimlikle insanları cahillikle savaşmaya davet etmiş ancak insanlar sığındıkları en büyük manevi duygularından vazgeçmek istememişlerdir. Avukat Burhan'a karşı takınılan nefret dolu tavır ve ardından başvurulanan fiziksel şiddet Zübükzade'yi ön plana çıkarmıştır. *“Zübükzade saldıranlara karşı göğüs germese, Avukat Burhan'ı paralayacaklar. Burhan gitti. Duyduk ki dışarı çıkınca ahali söylemedik laf komamış. Herif evine zor sığınmış.”* (Nesin, 193) Zübükzade galibiyeti garantilemek için halkın din konusunda gösterdiği hassasiyeti kullanarak Burhan'ı yalnızca seçimlerden değil kasabadaki günlük yaşamdan da koparmıştır.

Din yapıtta Zübükzade'nin hayatını dahi kurtarabilecek bir güç olarak işlenmiştir. Kasabalının kendisini vurmak amacıyla üstüne geldiğini fark eden Zübük bir anda mezarlıkta namaz kılmaya başlayarak onları etkilemeye çalışmıştır. *“Namazda adam vurulmaz.”* (Nesin, 184) diyen kasabalı Zübük'ün namazını bitirmesini beklemeye karar vermiştir. Bu hassasiyeti kullanabileceğini fark eden Zübük ara vermeden namaz kılmaya devam ederek bulduğu ilk boşlukta kaçmaya karar vermiştir. *“Herifin ömrünce başı secde yüzü görmemiş. Şimdi, bu ecel korkusuyla, kaçırıldığı bütün namazları burada kullanmaya kalkarsa on yıl sürer.”* (Nesin, 185) Halkın cahillikten kaynaklanan bu yanlış din algısı, Zübük'ün onları kandırmasına araçlık etmiştir.

II.III. SİYASET

Aziz Nesin, Anadolu seyahatlerinde gördüklerinden bizzat faydalanarak “Zübük” romanında çok partili hayata geçişin küçük kasabalar ve yerleşim yerleri üzerindeki etkisini yansıtmıştır. Yazar hem dönemin gerçekliğini yansıtmakta hem de mizah aracılığıyla dönem siyasetini eleştirmektedir. “Zübük” siyasetin yozlaşmış yapısını ve siyasetçinin çıkarları uğruna yapabileceklerini anlatmaktadır. Zübükzade karakterinin halk ile yaşadığı türlü olaylar sonucu siyasette yükselmeye devam edebilmiş olması demokratikleşme sancılarının kasabada var olduğunu gözler önüne sermektedir. Kasaba devlet otoritesi ve denetiminden uzaktır. Bu uzamla devlet tarafından yok sayılmış kırsalın resmi çizilmektedir. Halk bu yönetim gereksinimini karşılamak için güçlü gördüğü kişilere itaat etmeyi tercih etmektedir. Bu yapıtta

da var olan boşluğu dolduran kişi Zübük'tür. Yazar, roman hakkındaki düşüncelerini paylaştığı bölümde *“Bütün o Sivas, Zara, Suişehri, Tokat bölgelerinin Zübük'ünü anlattım. O tip bir kompozisyondur.”* (Nesin, 270) sözleri ile ifade etmiştir. Kısacası Zübük ana karakteri üzerinden yansıtılan dönem siyaseti, henüz oturmamış demokrasinin kırsaldaki uzantısına ışık tutmaktadır. *“Cumhuriyet'in ilanında bir vekil gelmiştir. Şarka biyere gidermiş. Başka yol olmadığından ne yapsın fukara, otomobille burdan geçti mecburi.”* (Nesin, 14) Her ne kadar yapıtta ele alınan dönem Cumhuriyet tarihini yansıtırsa da demokratik yaşam koşullarının halk için henüz alışılmadık bir kavram olduğu görülmektedir. Kasaba yalnızca coğrafi olarak değil, manevi olarak da merkeze uzaktır. Yerel yönetimin başarısız olması, halkı oluşturan bireyleri sıradan işlerini dahi halletmek için başkent Ankara'ya gitmek zorunda bırakmaktadır. Ankara insanların gözünde yüceltilmekte, bu doğrultuda “siyaset”, “hükümet”, “Ankara” gibi yapıtta tekrar eden kavramlar ve yerler tanrılaştırılmaktadır. Kurgunun bir kesitinde yeni atanan valinin kasabayı ziyarete gelişi ve halkın valiyi karşılamak için yaptığı türlü hazırlık hem tanrılaştırılan devlet makamlarına hem de halkın karşılama töreni gibi resmi etkinlikler ile ilgili ne kadar bilinçsiz olduğuna vurgu yapmaktadır. *“Hükümeti, partisi belediyesi, hep tören yerinde toplandık erkenden... Zurnacı Çingen Hüsin 'le davulcu Topal Veysel, İzmir Marşını bitirip Sivastopol Marşı'nı vuruyor. (...) Kaymakama baktım, dizleri titriyor garbim.”* (Nesin, 57) Halkın hükümet ile olan kopukluğu somut bir şekilde yansıtılmakta, bu kopukluk halkı oluşturan bireylerin tutarsız davranışlarıyla açığa çıkmaktadır.

Merkeze uzaklık ve hükümetin kasabaya olan ilgisizliği kasabada yaşayan insanların kendilerini dışlanmış hissetmesine sebep vermektedir, hatta kasaba halkı bu durumu bereketsizliğe ve yoksulluğa yormuştur. *“Bizim kasabamıza ölü toprağı serpilmiştir.”* (Nesin, 107) Kasabalıya göre kasabanın bakımsızlığı, sahipsizliği iktidardaki siyasetçiler yüzündendir, öyle ki kasabanın tasvirini yaparken mezarlık benzetmesi kullanılmaktadır. Yazar “ölü toprağı” ifadesini yapıt boyunca leitmotive olarak kullanmıştır. Aynı zamanda kasaba insanı otoriteden, devlet insanlarından o kadar bağımsızdır ki insanlar karşılarında sıradan bir insandan daha fazlasını göremeyince koşulları sorgulamaya başlamaktadırlar zira gözlerinde yücelttikleri siyasi kişilikler kasabalının somut olarak ulaşamayacağı figürler olarak hayal edilmektedir.

“Bakarsan herife vekil mekil demezsin canım, basbayağı bir adam.” (Nesin, 14) Siyasetin tanrılaştırılması “Zübük” romanında halkın değişen siyasi koşullara ayak uyduramayışı ve çok partili hayata geçişin kırsal üzerindeki yansıması aracılığıyla ifade edilmiştir. Kasaba bugününü ve geleceğini hükümetin elinde görmekte, kendisine uzak bulduğu merkezi yönetimi ilahlaştırmaktadır.

Kasabada yaşanan çeşitli siyasi organizasyonlarda her zaman Zübükzade’nin ön plana çıktığı görülmektedir. Zübükzade’nin gündelik yaşantısının bir parçası haline gelen insanları çıkarları doğrultusunda yönlendirme içgüdüğü siyasi boyutta da yapıttaki yerini korumaktadır. Yapıtta muhtarlık seçimleri, belediye seçimleri ve milletvekili seçimlerinde foyası ortaya çıkana dek hep başarılı olmuştur. Zübükzade, çevresindekilerin saygısını ve güvenini defalarca kaybetse de tekrar kazanabilmek uğruna her zaman sözde siyasi bağlantılarını devreye sokmuştur. “Bundaki yalan kimde var? Belle ki herifteki İngiliz aklı. Evime hükümet gelecek diye de yalan söylenir mi? Bu Zübükzade söyler. Bu yalanlar hiç mi işine yaramaz? Yarar. Hem de nasıl...” (Nesin, 14) Siyasi yapının çıkarlar uğruna şekillenmesi Zübük’ün işine yaramıştır. Eğitimsiz, varlıksız ve vasıfsız olan Zübük muhtarlık ve belediye başkanlığı seçimleri sonrasında tamamen şansına bağlı olarak milletvekili dahi seçilmeyi başarmış, siyasette var olmak için herhangi bir arka planın gerekli olmadığını halka göstermiştir.

Her ne kadar siyaset söz konusu olduğunda Zübük’ün şansı yaver gitse de yazar, Zübük’ün tekrar milletvekili seçilememesi ile her zaman bu durumun geçerli olmayacağına vurgu yapmaktadır. “Artık avucunu yalasın Zübük, her zaman şans yürümez, kapı açmayla kısmet görülmez.” (Nesin, 257) Yazar, yapıt boyunca seçimleri kazanmasına rağmen hikâyenin sonunda Zübük’ün kaybetmesi ile topluma “yalancının mumunun yatsıya kadar yanacağı” mesajını vermektedir. Çekirge üçüncü sıçrayışta bütün kurnazlığına ve siyaseti bir araç olarak kullanmasına rağmen hedefine ulaşamamıştır.

III. SONUÇ

Türkiye’nin çok partili hayata geçiş süreci sosyoekonomik anlamda sancılı bir dönem olmuştur. Aziz Nesin ise mizahi ve eleştirel bakış açısıyla bu dönemin sancılarını kırsal kesimde yaşayan insanların

yaşadığı sorunlar bağlamında “Zübük” adlı romanında dile getirmiştir. Nesin’in en önemli özelliği, halkı oluşturan bireylerin özelliklerini olabildiğince içten ve net bir şekilde yansıtabilmesidir. Bu doğrultuda Nesin, okuyucuya kasaba halkını anlatırken kasabalının cahilliğine tamamen zıt bir figür olan Almanca öğretmeninden de faydalanmıştır. Almanca öğretmeni aydın kesimi temsil etmekte olup bu dönem yaşanan çatışmalara vurgu yapmaktadır. İçinde bulunduğu durumu anlaması ve bu durum hakkında yorum yapması kolay olmayan Almanca öğretmeni; Zübük karakterinin kurnaz, dolandırıcı yapısından nasibini aldıktan sonra onu var eden bireylerin kasabanın çoğunluğunu, hatta neredeyse tamamını oluşturduğunu fark etmiştir. Bu bağlamda dikkat çeken ilk olgunun cahillik olduğunu söylemek mümkündür. Eserde dikkat çeken bir diğer olgu ise dindir, zira kasaba halkı aidiyetsizliğinin sonucu olarak bireylerin kendisini bağlı hissettiği kavram okurun karşısına din olarak çıkmaktadır. Din üzerinden kasabalıyı sömürmekten fayda sağlayan Zübük, yapıt boyunca bunu kullanmış, yer yer kendisini kurtarmak adına din olgusunun ardına gizlenmiştir. Ana karakter Zübük aracılığıyla siyasete de gönderme yapılmaktadır. Zübük, yerel yönetimden başlayarak merkezi yönetime giden yolculuğunda kendi çıkarlarını ön planda tutmuş ve kasaba halkını kandırmaya, bireyleri dolandırmaya devam etmiştir. Siyasete ve siyasi yapılara mesafeli olan cahil kasabalı ise Zübük tarafından kullanıldığını çoğu zaman fark etmemiş, fark ettiğinde de ses çıkarmamayı tercih etmiş ya da iş işten geçmiştir.

Aziz Nesin’in “Zübük” adlı eseri genel olarak değerlendirildiğinde 1950’ler sonrasında başlayan sürecin kırsal kesimde yaşayan bireyler üzerindeki etkisi ve kasabalarda merkeze hem maddi hem manevi olarak uzak kalan halkın durumunun gözler önüne serildiği görülmektedir.

IV. KAYNAKÇA

Hasdedeoğlu, M. Onur. *Türk Edebiyatından İki Dejenere Tip: Efruz Bey ve Zübük Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 13.29 (2020): 386-403.

Konur Ertop. *Ölümsüzleşen Gülmece Ustası İçin AZİZ NESİN'LIK....* Varlık, Ağustos, 1995, S: 1055.

Maalouf, Amin. *Uygarlıkların Batışı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Nesin, Aziz. *Zübük*. İstanbul: Nesin Yayınevi, 2018.

Ortaylı, İlber. *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.